

DIPLOMATINĖ GYNYBA IR KLAUSIMAI, SUSIJĘ SU VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMU

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4669

Elektroninis paštas birute.kunigelyte@gmail.com

Pateikta 2013 m. gegužės 31 d., parengta spausdinti 2013 m. liepos 26 d.

doi:10.13165/JUR-13-20-2-12

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas diplomatinės gynybos institutas ir jo taikymas valstybių teisių perėmimo metu, atsižvelgiant į Tarptautinės teisės komisijos parengtą Diplomatinės gynybos straipsnių projektą. Nagrinėjami bendrieji diplomatinės gynybos klausimai, turintys reikšmės tiek paties instituto supratimui, tiek galimam jo taikymui po valstybių teisių perėmimo – diplomatinės gynybos sąvoka ir jos nevienareikšmiškas vartojimas, testinės pilietybės principas, iš dalies – vidaus teisinių priemonių išnaudojimo reikalavimas, atskiriami tarptautiniai išipareigojimai, kurių atžvilgiu gali būti taikomos diplomatinės gynybos priemonės valstybių teisių perėmimo atveju, o kuriais atvejais valstybės veiksmai, kuriais užtikrinama piliiečio ar kito asmens teisių gynyba, nelaikytini diplomatine gynyba. Minėtieji klausimai, susiję apskritai su diplomatine gynyba, analizuojami valstybių teisių perėmimo kontekste. Aptariami diskusiniai klausimai, neaptarti Straipsnių projekte, galintys turėti įtakos diplomatinės gynybos priemonių taikymui valstybių teisių perėmimo kontekste, – pavyzdžiui, kas nutinka su galimybe imtis diplomatinės gynybos priemonių, jei tarptautinių išipareigojimų, kuriais nustatomos atitinkamos teisės asmenims, neperima valstybė teisių perėmėja.

Reikšminiai žodžiai: diplomatinė gynyba, valstybių teisių perėmimas, valstybė teisių perėmėja, valstybė pirmtakė, valstybių atsakomybė.

Įvadas

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje valstybių teisių perėmimas yra gana retas reiškinys: retos yra jo priežastys (valstybių išnykimas, susijungimas, arba teritorijos perleidimas (cesija), paprastai susijusios su didelėmis istorinėmis permainingomis, turinčioms įtakos toli gražu ne vienai valstybei¹. Vis dėlto galime pripažinti, kad nors valstybių teisių perėmimo situacija yra retai pasitaikantis reiškinys, šiuo metu kaip tik susiduriame su dar viena jo banga. Kyla klausimų, kaip savo tarptautinius įsipareigojimus ir su jais susijusius klausimus tvarkys naujausia pasaulio valstybė, priimta į Jungtinių Tautų organizaciją – Pietų Sudanas, taip pat yra valstybių, kurios, nors ir ne visuotinai, bet daugelio šalių jau pripažintos kaip susikūrusios – pavyzdžiui, Kosovas, darinių, kurių pasiskelbtą nepriklausomybę pripažino kai kurios šalys – Pietų Osetija, Abchazija; galiausiai – Palestina, kuriai Jungtinių Tautų Organizacijoje suteiktas naujas statusas, jau nebeprisklausomas nuo Palestinos išsivadavimo judėjimo, o skirtas pačiam teritoriniam vienetui. Nors pastarųjų naujų valstybinių (ar tokiais besideklaruojančių) darinių būsimasis tarptautinis likimas ir statusas neaiškus, vis dėlto dėl kai kurių, ypač Kosovo, galima kelti klausimą dėl galimo valstybių teisių perėmimo, kuris galiausiai daro įtaką ne tik valstybei teisių perėmėjai, valstybei pirmtakei ar kitoms suinteresuotoms valstybėms (pavyzdžiui, toms, kurios turi skolinių įsipareigojimų ar yra pirmųjų kreditoriai, toms, kurias su pirmtake sieja sutartiniai santykiai ir pan.). Valstybių teisių perėmimas turi tiesioginės įtakos ir fiziniams bei juridiniams asmenims, pavyzdžiui, sprendžiant diplomatinės gynybos klausimus.

Pabrėžiant valstybių teisių perėmimo instituto panaudojimo reguliuojant tarptautinius teisinius santykius aktualumą šiandieninei geopolitinei situacijai, derėtų pažymėti, kad diplomatinės gynybos klausimai valstybių teisių perėmimo kontekste taip pat aktualūs. Svarbu, kad iš valstybės teisių perėmėjos ar teisių tęsėjos nebūtų atimta teisė reikalauti žalos, patirtos jos piliečio ar juridinio asmens, atlyginimo. Taip pat derėtų pažymėti, kad Lietuvai, susidūrusiai su valstybių teisių perėmimo situacija, šis klausimas turėtų būti aktualus, nes jis taip pat susijęs ir su Lietuvos teise naudotis diplomatinės gynybos priemonėmis prieš Rusijos Federaciją savo piliečių, nukentėjusių nuo Sovietų Sąjungos, atžvilgiu.

Diplomatinės gynybos klausimus bandoma reglamentuoti Diplomatinės gynybos straipsnių projekte². Vis dėlto šie klausimai pirmiausia buvo numatyti svarstyti kaip valstybių atsakomybės klausimų dalis. Pirmasis pranešėjas valstybių atsakomybės klausimais F. V. Garcia Amadoras pateikė ne vieną straipsnių projektą diplomatinės gynybos klausimais, vis dėlto ilgainiui valstybių atsakomybės kodifikavimo procese diplomatinės gynybos klausimams beveik nebeliko vietos ir galiausiai buvo nuspręsta šiuos

1 Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 254.

2 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session (2006)*. General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10), p. 16–100.

klausimus kodifikuoti atskirai³. Vis dėlto diplomatinės gynybos institutas neatsiejamai susijęs su valstybių atsakomybės institutu – anot Diplomatinių gynybos straipsnių projekto komentaro, pirmiausia valstybių atsakomybės institutas⁴ nurodo, kokie teisiniai padariniai kyla konstatavus tarptautinės teisės pažeidimą. Atitinkamai, tokius teisinius padarinius gali reikalauti taikyti nukentėjusiojo pilietybės valstybė diplomatinės gynybos pagrindais.

Net ir esant atskiram diplomatinės gynybos klausimus reglamentuojančiam dokumentui, Generalinėje Asamblėjoje jau bemaž šešerius metus nenusprendžiama, ar verta jį priimti kaip konvenciją. Valstybėms eilinį kartą pasiūlyta teikti pasiūlymus bei pastabas, taip pat numatyta, jog vėl ketinama grįžti prie klausimo dėl šio dokumento likimo 2013 m. vyksiančios Generalinės Asamblėjos 68-ojoje sesijoje⁵.

Apibendrinant galima sakyti, kad kol kas įpareigojančio tarptautinio dokumento, kuriame būtų nuostatų, susijusių su diplomatine gynyba, ypač valstybių teisių perėmimo metu, nėra. Vis dėlto laikytina, kad Straipsnių projektas taip pat sveikintinas. Kaip teigia V. Jaruševičius, „į daugelį klausimų rasti atsakymai ir jie tapo paprotinėmis tarptautinės teisės normomis“⁶, tad paprotinės tarptautinės teisės normos diplomatinės gynybos srityje yra kodifikuojamos straipsnių projekte. Tiems klausimams, kurie yra nauji ir nėra laikomi paprotine teise, parengtas dokumentas gali tarnauti kaip gairės, kuriomis galima remtis iškilus diplomatinės gynybos poreikiui, taigi – ir teisių perėmimo situacijoje.

Diplomatinė gynyba gana plačiai nagrinėjama užsienio autorių (C. F. Amerasinghe (šiuo klausimu parašė monografiją), A. Pellet (nagrinėjo atskirus diplomatinės gynybos kriterijus), taip pat J. Dugardas, E. Montefiore, J. Cuthbert, E. M. Borchardas ir kiti). Iš Lietuvos autorių paminėtinas Valentinas Jaruševičius, diplomatinės gynybos temai skyręs disertaciją. Vis dėlto daugiausia autorių darbų diplomatinės gynybos klausimais yra rašyti dar XX a., o šio instituto taikymas valstybių teisių perėmimo metu nesusilaukė pakankamai dėmesio net ir XXI a., kai buvo parengtas Straipsnių projektas, nurodantis, jog valstybė teisių perėmėja gali taikyti diplomatinės gynybos priemones, siekdama apginti savo pilietį, kurio atžvilgiu dar iki teisių perėmimo momento įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas. Tad šio darbo tikslas – išnagrinėti svarbiausius diplomatinės gynybos klausimus (ypač tuos, kurie nebuvo aptarti Straipsnių projekte), kylančius įvertinus tarptautinius dokumentus (įskaitant ir tarptautinių teisminių institucijų jurisprudenciją), susijusius su diplomatine gynyba, tarptautinės teisės mokslininkų doktriną ir juos aptarti valstybių teisių perėmimo kontekste.

3 *Supra* note 2.

4 Valstybių atsakomybės klausimai aptariamieji Valstybių atsakomybės straipsnių projekte – Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session* (2001). *Yearbook of the International Law Commission* [interaktyvus]. 2001, vol. II, Part Two [žiūrėta 2012-03-01]. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

5 Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 2011 m. sausio 10 d. rezoliucija Nr. 65/27 (A/RES/65/27). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-08-20]. <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/514/16/PDF/N1051416.pdf?OpenElement>>.

6 Jaruševičius, V. Tarptautinės teisės pažeidimas – diplomatinės gynybos sąlyga. *Justitia*. 1999, 4 (22): 20–23.

Tyrimo objektas – tarp valstybių susiklosčiusi praktika, tarptautiniai teisiniai santykiai, kylantys valstybėms siekiant pasinaudoti ir naudojantis diplomatinės gynybos priemonėmis, bei atvejai, kai diplomatinės gynybos klausimai sprendžiami valstybių teisių perėmimo situacijose.

Šalia kitų kylančių problemų diplomatinė gynyba apima ir klausimą, ar galima diplomatinė gynyba valstybių teisių perėmimo atveju:

- jei diplomatinės gynybos imasi valstybė teisių perėmėja ar teisių tęsėja dėl savo piliečio⁷, kuris po valstybių teisių perėmimo vis dar išliko jos subjektas, t. y. pilietis;
- jei diplomatinės gynybos klausimas iškyla, kai valstybė teisių perėmėja ketina imtis diplomatinės gynybos savo piliečio, kuris iki teisių perėmimo momento buvo valstybės pirmtakės pilietis, o po teisių perėmimo susisaistė teisiniais pilietybės ryšiais su valstybe teisių perėmėja, atžvilgiu;
- jei trečioji valstybė⁸ imasi (ar ketina imtis) diplomatinės gynybos priemonių prieš valstybę teisių perėmėją, kuri tuo metu, kai pažeidimas prieš jos pilietį (ar kitą asmenį, esantį trečiosios valstybės jurisdikcijoje pagal Diplomatinės gynybos straipsnių projekto 8 straipsnį⁹) buvo padarytas, dar nebuvo atskira valstybė, o skundo pateikimo metu jau laikytina valstybe teisių perėmėja;
- jei trečioji valstybė imasi (ar ketina imtis) diplomatinės gynybos priemonių prieš valstybę teisių tęsėją, nors pažeidimas buvo įvykdytas dar iki valstybių teisių perėmimo momento.

Bene kiekvienas šių klausimų reikalauja atskiro aptarimo, tad šiame straipsnyje ketinama nagrinėti tik pirmuosius du punktus, susijusius su valstybės, patyrusios valstybių teisių perėmimą, galimybę kreiptis į trečiąją valstybę dėl šios padarytų tarptautinės teisės pažeidimų pirmosios piliečių ar juridinių asmenų atžvilgiu. Paskutiniai du punktai (susiję su valstybių teisių perėmimu, kai diplomatinės gynybos ketina imtis trečioji valstybė prieš valstybę, patyrusią valstybių teisių perėmimą, galimai pažeidusią trečiosios valstybės piliečių ar juridinių asmenų interesus) ketinami aptarti tik tiek, kiek reikalinga išnagrinėti pirmiesiems.

Tyrimo taikomi dokumentų analizės, istorinis, sisteminės analizės, apibendrinimo metodai.

7 Pažymėtina, kad straipsnio kontekste kalbant apie pilietį daugeliu atvejų turima omenyje ir juridiniai asmenys, priklausantys konkrečios valstybės jurisdikcijai, t. y. kaip fiziniai asmenys siejami su valstybe pilietybės ryšiu, taip juridiniai – kitais teisiniais ryšiais, pavyzdžiui, registracijos vieta.

8 Trečioji valstybė (terminas vartojamas kaip apibrėžiama 1983 m. Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo valstybės nuosavybės, archyvų ir skolų atžvilgiu 2 straipsnio 1 dalies (f) punkte) yra valstybė, kuri nėra nei valstybė pirmtakė, nei valstybė teisių perėmėja.

9 2006 m. Diplomatinės gynybos straipsnių projekto 8 straipsnio 1 ir 2 dalys numato galimybę valstybei įgyvendinti diplomatinės gynybos priemones ir asmens, nesančio valstybės piliečiu, atžvilgiu, t. y. suteikia teisę valstybei ginti ir asmenis be pilietybės ir pabėgėlius, oficialiai esančius valstybės jurisdikcijoje, žinoma, su tam tikrais ribojimais, pavyzdžiui, ribodama galimybę imtis diplomatinės gynybos priemonių prieš pabėgėlio pilietybės valstybę.

1. Diplomatinės gynybos sąvoka

Aptariant diplomatinės gynybos klausimus valstybių teisių perėmimo situacijose, pirmiausia būtina išsiaiškinti, kas laikytina diplomatine gynyba. Šis institutas, kaip paprastai teisinėje sferoje suvokiama, daugiausia susijęs su procedūriniais antrinių normų į(si)pareigojimais ir užsieniečių apsauga bei teisėmis¹⁰.

Diplomatinės gynybos sąvoka pateikiama Diplomatinės gynybos straipsnių projekto 1 straipsnyje – diplomatinę gynybą straipsnių projekto veikimo srityje sudaro valstybės kreipimasis diplomatinėmis ar kitomis taikiomis priemonėmis dėl kitos valstybės atsakomybės už žalą pirmosios valstybės pilietybę turinčiam fiziniam ar juridiniam asmeniui, sukeltą antrosios valstybės įvykdytu tarptautinės teisės pažeidimu, siekiant įgyvendinti šią atsakomybę¹¹. Kaip teigiama šio straipsnio komentare, nesiekama pateikti išsamaus ir baigtinio apibrėžimo, tiesiog siekiama išskirti esminius diplomatinės gynybos bruožus, kuriais remiamasi visame straipsnių projekte. Pažymėtina (tai taip pat aptariama ir Straipsnių projekto komentare), kad nors apibrėžimas kalba apie asmenų, siejamų su valstybe pilietybės ryšiu, diplomatinę gynybą, 3 straipsnio 2 dalis nurodo, kad remiantis 8 straipsniu, diplomatinė gynyba taip pat gali būti įgyvendinta ir tam tikrų asmenų, kurie neturi ginančiosios valstybės pilietybės, atžvilgiu (8 straipsnis kalba apie asmenis be pilietybės bei pabėgėlius, esančius ginančiosios valstybės jurisdikcijoje)¹².

Vis dėlto diplomatinės gynybos sąvoka kartais vartojama nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, kaip pastebi J. Peake, „diplomatinė gynyba gali būti taikoma dviem pagrindiniais būdais: per konsulinę prieigos sistemą, reguliuojamą Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių, ir per skundų, paremtų piliečiui padaryta žala, palaikymą valstybės vardu tarptautinėse procedūrose“¹³. Pirmasis būdas, minimas autorės, vartojamas valstybių ir Europos Sąjungos kontekste – čia jis vadinamas *diplomatic and consular protection* (*Diplomatischer Schutz* – vok., *Protección diplomática* – isp., *Protection diplomatique* – pranc.). Šiuo atveju kalbama apie konsulinę gynybą, teikiamą valstybės savo piliečiams užsienyje arba kitos valstybės ES narės, jei pilietybės valstybė (ar jai nuolat atstovaujanti kita valstybė) asmens – ES piliečio – buvimo vietoje neturi nuolatinės atstovybės (diplomatinės atstovybės, konsulinės įstaigos) ar garbės konsulo, kompetentingo spręsti atitinkamus klausimus. Ši konsulinė gynyba (vėlesniuose dokumentuose į lietuvių kalbą verčiama „konsulinė apsauga“ – manytina, šis terminas kiek tiksliau atspindi instituto esmę, nors lietuvių kalba tiksliau būtų vartoti terminą „konsulinė pagalba“), pagal Tarybos 1995 m. gruodžio 19 d. sprendimą dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų¹⁴ 5 straipsnį,

10 Amerasinghe, C. F. *Diplomatic Protection*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 21.

11 *Supra* note 2.

12 *Ibid.*

13 Peake, J. Diplomatic Protection for Dual Nationals: Effective Nationality or Non-Responsibility. *Trinity College Law Review*. 2007, 10: 98–119.

14 95/553/EC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 19 December 1995 regarding protection for citizens of the European Union by diplomatic and consular representations. [1995] *OJL* 314.

apima pagalbą mirties atvejais; pagalbą sunkių sužeidimų ar sunkių susirgimų atvejais; pagalbą suėmimo ar įkalinimo atvejais; pagalbą smurtinio nusikaltimo aukoms; paramą nelaimę patyrusiems Sąjungos piliečiams ir jų repatriaciją. Sąrašas nėra baigtinis, tačiau akivaizdu, kad ši konsulinė gynyba/apsauga ar pagalba, kaip ją bepavadintume, apima tik rūpinimąsi ES piliečio interesais tam tikrose srityse, kuriose jam gali būti reikalinga pagalba esant kitoje valstybėje, ir valstybė, kurios pilietis jis yra, tiesiogiai negali jam padėti. Vadinasi, nepaisant to, kad tokiai konsulinei pagalbai kartais taikomas diplomatinės gynybos terminas, jis neatitinka instituto kriterijų ir praktikoje reikėtų vengti tokios termino vartosenos.

J. Peake minėtasis antrasis diplomatinės gynybos taikymo būdas – tai diplomatinė gynyba, apibrėžiama ir aptariama Diplomatinės gynybos straipsnių projekte. Čia šis institutas vertinamas per „valstybių atsakomybės prizmę ir pabrėžiama, kad tai yra procedūra, užtikrinanti valstybės atsakomybę už žalą piliečiui, kylančią iš tarptautinės neteisėtos veikos“¹⁵. Ir šitaip suprantant diplomatinę gynybą, trečioji valstybė, kad ir ES narė, neturi teisės reikalauti žalos atlyginimo už tarptautinės teisės pažeidimus Europos Sąjungos piliečio atžvilgiu¹⁶. Tai yra pagrindinis skirtumas tarp diplomatinės gynybos ir konsulinės pagalbos, deja, daugelis šiuos du institutus painioja, o ir vartojama daugia-reikšmė terminologija prie institutų atskyrimo neprisideda. Dėl šios priežasties būtina atskirti minėtųjų sąvokų vartojimą ir diplomatinę gynybą vadinti tik santykius, kurie apibrėžiami Diplomatinės gynybos straipsnių projekte. Šiuo atveju ypač svarbu tai, kad Europos Sąjungos pilietybė jokių būdu nepakeičia jo nacionalinės pilietybės, tad ir nepakeičia pilietybės valstybės teisių to asmens atžvilgiu¹⁷.

Pažymėtina, kad 2007 m. savo komentaruose Generaliniam Sekretoriui dėl diplomatinės gynybos straipsnių projekto Jungtinės Amerikos Valstijos pabrėžė, jog būtų naudinga, jei „1 straipsnio komentaro 8 paragrafas aiškiai nurodytų, kad į diplomatinės

15 *Supra* note 2, p. 26, para (5).

16 Čia derėtų pabrėžti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas dar 1970 m. *Barcelona Traction* byloje (*Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Second Judgement 1970*, p. 3) nustatė, kad būtina skirti valstybės įsipareigojimus tarptautinei bendrijai apskritai ir tuos įsipareigojimus, kurie kyla ginčiuose su kita valstybe diplomatinės gynybos kontekste. Pirmieji įsipareigojimai – vadinamieji *erga omnes* įsipareigojimai, o pastarieji – laikomi susiję su priiimtais įsipareigojimais, susijusiais su elgesiu, kurio turi laikytis valstybė užsieniečių, esančių jos teritorijoje, atžvilgiu. Šie įsipareigojimai nėra nei absoliutūs, nei besąlygiški. *Erga omnes* įsipareigojimų pažeidimo atveju, manoma, kad nukentėjo visa tarptautinė bendrija, tad atsakomybės reikalauti gali bet kuri tarptautinės bendrijos narė. Įdomią interpretaciją apie atsakomybės taikymo žmogaus teisių bylose ir *erga omnes* įsipareigojimų atžvilgiu galima rasti Šaltinytė, L. Ar tarptautinė teisė įtvirtina įsipareigojimą *erga omnes* vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimo. *Jurisprudencija*. 2006, 1 (79): 113–127.

17 Yra ir daug kitų šių institutų skiriančių bruožų: įgyvendinantys subjektai – konsulinę apsaugą taiko valstybių narių diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos, o štai diplomatinė gynyba – valstybės institucijų prerogatyva; vidaus teisinių priemonių išnaudojimo taisyklė – nukentėjęs nuo tarptautinės teisės pažeidimo asmuo turi išnaudoti visas prieinamas teises gynybos priemones tam, kad valstybė galėtų įgyvendinti diplomatinės gynybos priemones, o ES kontekste taikoma konsulinė apsauga tokio reikalavimo nekelia. Vis dėlto terminijos panašumas gali sukelti tam tikros painiavos, ypač vartojant terminus ne lietuvių kalba, tačiau dviejų skirtingų institutų reguliuojami teisiniai santykiai iš esmės skiriasi. Europos Sąjungos pilietybė nesuteikia teisės kitoms valstybėms narėms įgyvendinti kitos valstybės piliečio diplomatinės gynybos.

gynybos (sąvoką – *aut. past.*) neįeina demaršai ar kitokie diplomatiniai veiksmai, kuriuose neįtraukiamas tarptautinės atsakomybės taikymas kitos valstybės atžvilgiu, tokie kaip neformalūs reikalavimai pasitaisyti¹⁸. Tokiuose JAV pasisakyme minimuose demaršuose ar reikalavimuose nutraukti trunkamą neteisėtą veiką gali būti aktyvios ir atitinkamos valstybės konsulinės įstaigos ar diplomatinės atstovybės. Jos gali padėti piliečiui, reikalaujamos nutraukti neteisėtą veiką jo atžvilgiu ar tarpininkaudamos, kur tinkama, su užsienio valstybės institucijomis. Lygiai taip, kaip, pavyzdžiui, Italijos diplomatinės atstovybės buvo įtrauktos, siekiant išlaisvinti savo piliečius, sulaikytus Indijoje vadinamojoje *Enrica Lexie* byloje¹⁹ už tai, kad 2012 m. vasario 15 d. iš Italijos laivo apšaudė Indijos išskirtinėje ekonominėje zonoje (taigi, atvirojoje jūroje) Indijos žvejų laivą, kaip teigiama, manydami, kad laivas – piratų, dėl to žuvo du Indijos žvejai. Italijos pareigūnai, Indijos pakrantės sargybos pakviesti įplaukti į teritorinius vandenius, siekiant ištirti įvykį ir išsiaiškinti situaciją dėl galimo piratavimo, sutiko ir buvo sulaikyti iškart, kai laivas prisišvartavo jūrų uoste. Italijos valdžia, kaip ir diplomatinės atstovybės bei konsulinės įstaigos, ėmėsi aktyvių veiksmų, kad jų jūrininkai būtų išlaisvinti, motyvuojant, kad jie buvo sulaikyti pažeidžiant tarptautinės jūrų teisės nuostatas dėl jurisdikcijos. Vėliau Italija sutiko dėl tyrimo atlikimo, tačiau vis dėlto ji iškart ėmėsi veiksmų savo piliečiams apsaugoti nuo, kaip valstybei atrodė, tęsiamo tarptautinės teisės pažeidimo. Ar galėtume vertinti tokį valstybės įsikišimą kaip diplomatinę gynybą? Regis, Italija ėmėsi diplomatių priemonių, t. y. tiek aktyviai derėjosi ir įvairiomis priemonėmis Indijai reiškė savo poziciją, reikalaujama paleisti savo piliečius ir leisti tyrimą dėl incidento atlikti pačiai Italijai, tiek per diplomatinės atstovybės ieškojo paramos iš kitų valstybių tarptautinėje bendrijoje, siekiant padaryti spaudimą Indijai. Vis dėlto tokie veiksmai, kurie galėtų būti laikomi atitinkamos pagalbos piliečiams apraiškomis, straipsnių projekto prasme nebūtų laikomi diplomatine gynyba. Jie susiję tik su galimai neteisėtos veikos nutraukimu, tačiau neturi sąsajos su tarptautinės atsakomybės už neteisėtą veiką padarytą žalą taikymu. Jei Italija būtų reikalavusi ne tik paleisti savo piliečius, bet ir atlyginti su, kaip teigta, neteisėtu sulaikymu susijusią žalą, pastarasis reikalavimas neturėtų prasmės, nes tokiu atveju tai jau būtų diplomatinės gynybos priemonė ir ji būtų negalima tol, kol konkretūs asmenys nebūtų išnaudoję vidaus gynybos priemonių. Atitinkamai, pilietybės valstybės veiksmai reikalaujant nutraukti trunkantį pažeidimą ir visokie diplomatiniai veiksmai, skirti tokiam besitęsiančiam pažeidimui pasmerkti, yra galimi ir tuo atveju, jei pilietis nesinaudojo jokiais vidaus gynybos priemonėmis. Kadangi tokie veiksmai nelaikytini diplomatine gynyba, valstybių teisių perėmimo atveju jų galėtų imtis visos valstybės, tiek teisių perėmėjos, tiek tęsėja, tiek pirmtakė, nepaisant to, koks santykis tarp asmens ar konkrečios valstybės atsirado dėl teisių perėmimo,

18 Sally, J. *Cummins Ed. Digest of United States Practice in International Law*. 2007: International Law Institute, Oxford University Press, p. 413; taip pat Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatinė nota Tarptautinės teisės komisijai „Jungtinių Amerikos Valstijų komentarai dėl ateities veiksmų diplomatinės gynybos straipsnių projekto atžvilgiu“. *Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamento tinklalapis* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2012-10-23]. <<http://www.state.gov/documents/organization/179331.pdf>>.

19 Daugiau apie įvykį ir jo teisinį vertinimą galima rasti Azijos studijų centro internetiniame tinklalapyje [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-10-25]. <http://www.asiastudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=262&Itemid=79>.

lygiai taip smerkti tarptautinės teisės pažeidimą, reikalauti jo nutraukimo turi teisę ir trečiosios valstybės.

2. Diplomatinės gynybos ir pilietybės santykis valstybių teisių perėmimo procese

Valstybių teisių perėmimo metu valstybės pirmakės piliečiai susiduria ir su pilietybės problema. Spręsti klausimams, susijusiems su pilietybės įgijimu (ar nepraradimu) valstybių teisių perėmimo metu, regioniniu lygiu yra priimta keletas dokumentų, taip pat Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje svarstomas atitinkamus klausimus reglamentuojantis straipsnių projektas²⁰. Diplomatinės gynybos klausimas, kaip jau minėta, paprastai yra susijęs su asmens pilietybės nustatymo klausimu (yra kelios jau minėtos išimtys). Laiko atžvilgiu diplomatinės gynybos problemą galima spręsti tik po to, kai išspręsta asmens teisinio ryšio su valstybe pirmtake ir valstybe teisių perėmėja problema.

2.1. Tęstinės pilietybės doktrina

Tęstinės pilietybės doktrinos ištakos aptinkamos *Santangelo* byloje 1839 m., kai Jungtinės Amerikos Valstijos patyrė nesėkmę pateikdamos skundą Meksikai dėl žalos, padarytos asmeniui tuo metu, kai jis dar tik siekė įgyti Jungtinių Amerikos Valstijų pilietybę, ir sėkmingai pasirodė antruoju skundu tuomet, kai žala buvo padaryta asmeniui, kai jam buvo suteikta pilietybė²¹. Diplomatinės gynybos straipsnių projekte atsispindi tęstinės pilietybės doktrinos koncepcija: 5 straipsnio 1 dalyje nurodoma, jog valstybė įgalinta vykdyti diplomatinę gynybą dėl asmens, kuris nuo tarptautinės teisės pažeidimo momento iki oficialaus skundo įteikimo momento nepertraukiamai buvo tos valstybės, kuri imasi diplomatinės gynybos, pilietis. Taip pat nurodoma, jog tęstinumas preziumuojamas tais atvejais, kai pilietybės valstybė yra ta pati abiem minėtaisiais momentais, t. y. tuo metu, kai skundžiamas pažeidimas padarytas, ir kuomet skundas pateikiamas. Tęstinės pilietybės koncepcija pirmiausia buvo suformuluota tam, kad asmuo negalėtų piktnaudžiauti savo teisėmis ir nepultų ieškoti patogios pilietybės valstybės tam, kad, tapęs jos piliečiu, pasinaudotų diplomatinės gynybos priemonėmis prieš buvusią piliety-

20 Valstybių teisių perėmimo metu kylantiems klausimams dėl asmenų pilietybės spręsti yra priimti keli regioniniai dokumentai. 1995 m. priimta Europos Komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) deklaracija dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių fizinių asmenų pilietybei (Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons). Taip pat galioja 2006 m. priimta ir 2009 m. įsigaliojusi Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo (Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession). Jungtinių Tautų Organizacijoje taip pat parengtas straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu (*Nationality of Natural Persons in Relation to the Succession of States*), tačiau Generalinė Asamblėja jau daugiau nei dešimtmetį negali apsispręsti, kokią formą šis dokumentas turėtų įgyti.

21 Moore, I. A., *supra* note, p. 33–34. O'Connell, D. P. *State Succession in Municipal Law and International Law*. Vol. I. London: Cambridge University Press, 1967, p. 537.

bės valstybę (vadinamasis *nationality shopping*). Toks teisinis reguliavimas buvo ypač aktualus tuo metu, kai valstybės buvo bene vieninteliai tarptautinės teisės subjektai, o asmenims nebuvo suteikta tarptautinių teisių ir pareigų, tad vienintelė galimybė apsaugoti piliečio teises buvo tarpininkaujant pilietybės valstybei.

Viena iš bendrosios taisyklės išimčių nurodoma antroje straipsnio dalyje, kurioje numatyta, kada valstybė gali imtis diplomatinės gynybos, nors ji nebuvo asmens pilietybės valstybė tarptautinės teisės pažeidimo metu. Viena tokių išimčių – valstybių teisių perėmimo situacija. Tai netgi veikiau būtų ne išimtis iš bendrosios taisyklės, numatytos 1 dalyje, o tiesiog jos papildymas, nurodant, jog tęstinės pilietybės koncepcija nepažeidžiama tuomet, kai asmuo pirmiau buvo valstybės pirmtakės pilietis, o dėl valstybių teisių perėmimo pasikeitė ir jo pilietybės valstybė. Pažymėtina, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas J. Van Eysinga dar *Panevėžio-Saldutiškio* bylos atskirojoje nuomonėje pareiškė, kad po valstybių teisių perėmimo „visais klausimais, kuriais (valstybės pirmtakės) vyriausybė turėjo jurisdikciją, jos vietą dabar užima naujos valstybės vyriausybė. Tai taip pat taikoma diplomatinei gynybai“²², dargi pažymima, kad „toks perėmimas yra visiškai būdingas ir netgi esminis valstybių teisių perėmimo teisės bruožas“²³.

Projekto 5 straipsnio 3 dalyje nurodoma, jog negalima diplomatinės gynybos priemonių naudoti prieš valstybę, kuri buvo jo pilietybės valstybė tuo metu, kai pažeidimas buvo padarytas, t. y. jei asmuo buvo valstybės A pilietis ir tuo metu valstybė A pažeidė tarptautinę teisę to asmens atžvilgiu, vėliau ar dėl šios priežasties asmeniui tapus B valstybės piliečiu, B valstybė nebegalėtų imtis diplomatinės gynybos šio asmens naudai prieš A valstybę. Ši taisyklė galioja ir valstybių teisių perėmimo atvejais: diplomatinė gynyba neturėtų būti galima tuomet, kai valstybės pirmtakės pilietis, nukentėjęs nuo jos dėl padaryto tarptautinės teisės pažeidimo, valstybių teisių perėmimo metu tampa valstybės teisių perėmėjos piliečiu. Tai galima pavaizduoti pasitelkiant anksčiau minėtą pavyzdį: jei valstybė A, kuri pažeidusi savo piliečio teises tarptautinės teisės požiūriu susiduria su valstybių teisių perėmimo situacija, pavyzdžiui, nuo jos atsiskiria jos buvusi teritorinė dalis ir susikuria valstybė B, o šios piliečiu tampa minėtasis buvęs valstybės A pilietis, tokiu atveju valstybė B nebegalės reikšti pretenzijų diplomatinės gynybos pagrindais dėl anksčiau padaryto tarptautinės teisės pažeidimo to piliečio, kurio pilietybė keitėsi valstybių teisių perėmimo kontekste, atžvilgiu.

Natūraliai, kai kuriais valstybių teisių perėmimo atvejais tiesiog neturėtų kilti klausimo dėl ginčo sprendimo, pavyzdžiui, panašiai, kaip ir nurodoma 5 straipsnio 4 dalyje, valstybė daugiau nebegali vykdyti diplomatinės gynybos, jei asmuo tampa piliečiu tos valstybės, prieš kurią pateiktas skundas, po oficialaus skundo įteikimo momento. Tad jei kalbėtume apie valstybių teisių perėmimo atvejus, nebeturėtų prasmės skundas, paduotas valstybės A prieš valstybę B, jei minėtosios dvi valstybės susijungtų ir abi kartu taptų valstybe AB.

22 Panevezys-Saldutiskis Railway Case (*Estonia v. Lithuania*), 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), Dissenting Opinion of by Jonkheer van Eysinga.

23 *Ibid.*

Kiltų ir klausimas, kaip yra tuomet, jei valstybės, atlikusios pažeidimą, nebelieka, o jos teisių niekas nebetęsia, t. y. nėra valstybės teisių tęsėjos, tiesiog susikuria valstybės teisių perėmėjos, kurios neprisiima pareigos atlyginti tarptautiniu pažeidimu padarytą žalą. Tokiu atveju, matyt, būtų laikoma, kad skundas nebeturi prasmės, nes nėra, kam jį pateikti. Šioje situacijoje galima grįžti prie Lietuvos Respublikos pretenzijų Rusijos Federacijai dėl žalos atlyginimo. Pirma, jei Lietuva būtų Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, turėtume konstatuoti, jog jos teisė įgyvendinti piliečių diplomatinę gynybą dėl Sovietų Sąjungoje patirtos žalos atlyginimo negalima. Tokiu atveju būtų laikoma, kad skundas paduodamas valstybės teisių perėmėjos dėl asmens, tarptautinės teisės pažeidimo metu buvusio valstybės pirmtakės piliečiu, o po valstybių teisių perėmimo tapusio teisių perėmėjos piliečiu. Kadangi Lietuva nėra laikoma Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, o SSRS įvykdyta Lietuvos aneksija pripažįstama pažeidžiančia tarptautinę teisę (beje, Lietuvos teisių tęstinumas taip pat pripažįstamas), tokia galimybė išlieka. Antra, jei Rusijos Federacija nebūtų Sovietų Sąjungos teisių tęsėja²⁴, tikriausiai būtų beveik neįmanoma įrodyti diplomatinės gynybos priemonių taikymo pagrįstumo, kadangi gynyba būtų ta, jog nebeliko subjekto, kuris atliktų neteisėtus veiksmus. Beje, vienas iš Rusijos Federacijos argumentų, dėl ko Rusija neturėtų atlyginti žalos, ir yra tas, kad Rusijos Federacija ir SSRS yra ne ta pati valstybė. Kartais pateikiami neįtikėtini argumentai, kaip kad A. Peleckio byloje, kurioje minėtas asmuo „kreipėsi į <...> vieną Maskvos rajono teismą, kuris paaiškino, kad ieškovas neįrodė, jog Rusijos Federacija yra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja“²⁵.

Tęstinės pilietybės principas buvo nagrinėtas dar Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo gerai žinomoje *Mavrommatis Palestine Concessions (1924 m.)*²⁶ byloje, taip pat patvirtintas ir vėlesnėje Teismo praktikoje, kaip, pavyzdžiui, *Panevėžio-Saldutiškio* byloje (čia Teismui spręsti klausimą dėl tęstinės pilietybės koncepcijos Lietuva pateikė kaip preliminarų prieštaravimą²⁷ (angl. *Preliminary objection*). Šiose bylose suformuotas principas turi tam tikrų trūkumų.

24 Kai kurių autorių nuomone (pavyzdžiui, Ineta Ziemele, Dainius Žalimas), Rusijos Federacija ir Sovietų Sąjunga tai ta pati valstybė, toliau tęsianti savo egzistenciją, tik kiek kitu pavidalu. Manytina, kad ši pozicija tikrai turi pagrindą. Plačiau apie valstybių tęstinumą ir identitetą galima rasti: Ziemele, I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany. *Baltic Yearbook of International Law*. 2001, 1: 191–222; Žalimas, D. Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? *VšĮ Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis*: <<http://www.geopolitika.lt/?artc=1565>>; Žalimas, D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste. *Jurisprudencija*. 2006, 10(88): 22–32.

25 „XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį [interaktyvus]. 2007 m. liepos 18 d., Nr. 14 (151) [žiūrėta 2012-10-17]. <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20070718/8-2.html>>.

26 *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. U. K.)*, 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30).

27 *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1938, P.C.I.J. (ser. A/B) No. 75 (June 30), Order.

2.2. *Mavrommatis* fikcija tęstinės pilietybės kontekste

„Tradiciškai priimta, kad diplomatinė gynyba remiasi „fikcija“²⁸ (fikcija – lot. *fictio*, nesamas, pramanytas, tikrovės neatitinkantis, tik įsivaizduojamas ar vaizduojamas kaip esantis dalykas²⁹), suformuluota Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje *Mavrommatis Palestine Concessions* bei dar ne sykį pakartota kitose Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo bei Tarptautinio Teisingumo Teismo bylose, jog „valstybė, imdamasi vieno savo subjektų bylos ir imdamasi diplomatinį veiksmų ar tarptautinių teisminių procedūrų jo naudai, iš tikrųjų gina savo teises – savo teisę užtikrinti savo subjektų atžvilgiu pagarbą tarptautinės teisės taisyklėms“³⁰. Tiek formulės koncepcijoje, tiek jos taikyme yra dirbtinumo – pavyzdžiui, nuostoliai skaičiuojami remiantis žala, padaryta asmeniui, ne valstybei³¹, teisė naudotis diplomatinės gynybos priemonėmis (šalia kitų kriterijų – *aut. past.*) atsiranda, kai asmuo būna išnaudojęs nacionalinės gynybos priemones, o tai reiškia, kad asmuo turi galimybę, jei jis ar ji susilaiko nuo tokių priemonių išnaudojimo, nesuteikti galimybės valstybei ginti, kaip teigiama byloje suformuluotoje taisyklėje, savo, t. y. valstybės, pažeistų teisių³². Tačiau svarbiausia, kalbant apie diplomatinės gynybos institutą valstybių teisių perėmimo kontekste, yra fikcijos momentas, jog „ginamam asmeniui netekus pilietybės, kurią jis ar ji turėjo tuo metu, kai buvo įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas, valstybė daugiau nebegali vykdyti jo gynybos (tęstinės pilietybės taisyklė)“³³. Vadinasi, valstybė, kurios teisės, kaip teigiama *Mavrommatis* fikcijoje, buvo pažeistos padarant tarptautinės teisės pažeidimą prieš jos pilietį, nebegali ginti savo pačios teisių, jei asmuo po pažeidimo padarymo tampa kitos valstybės piliečiu. Tokiu atveju susiduriame su alogizmu, kad valstybių teisių perėmimo atveju valstybė teisių perėmėja, kurios pilietis nukentėjo dar iki teisių perėmimo momento, neturėtų teisės reikalauti atlyginimo, tačiau jei teisių perėmimo metu išlieka valstybė pirmtakė ar egzistuoja teisių tęsėja, tai ir ji jau nebegalėtų reikalauti žalos atlyginimo tuo pagrindu, kad asmuo nebėra jos pilietis. Tokiu būdu būtų susiduriama su problema, kad valstybė nebegali ginti savo intereso, kuris buvo pažeistas, ir, kaip nustatyta *Mavrommatis* fikcijoje, ji turėtų teisę tą savo interesą ginti, jei asmuo būtų likęs jos piliečiu. Žodžiu, užburtas ratas. Vis dėlto tokiems pasvarstymams galą padarė Diplomatinės gynybos straipsnių projektas, numatydamas išlygą, jog tęstinės pilietybės principas iš esmės patenkinamas ir valstybių teisių perėmimo situacijose. Kita vertus, ar

28 Pellet, A. The Second Death of Euripide Mavrommatis? Notes on the International Law Commission's Draft Articles on Diplomatic Protection. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals. A Practitioners' Journal*. 2008, 7: 33–58.

29 Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2012-08-23]. <<http://www.tzz.lt/f/fikcija>>.

30 *Supra* note 26, para. 21.

31 Mendelson, M. Continuous Nationality in Customary International Law. *Talk given to Investment Treaty Forum/British Institute of International & Comparative Law Conference on 6th May, 2005* [interaktyvus]. 2005-05-06 [žiūrėta 2012-08-23]. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.blackstonechambers.com%2Fdocument.rm%3Fid%3D155&ei=WPw1UJTuDPPR4QTp0IHIDQ&usg=AFQjCNH9pjea65C0cAJcenFhs_5BVfi6sw>.

32 *Supra* note 28, p. 37.

33 *Ibid.*

negalima būtų laikyti, kad tokia taisyklė jau kaip ir suformavo dalį tarptautinės paprotinės teisės? Juk daugybė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo, vėliau – Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų buvo paremta būtent *Mavrommatis* taisyklės taikymu. Vis dėlto Projekto autoriai paskutiniame Projekto variante atsiribojo nuo tiesioginio *Mavrommatis* fikcijos taikymo, o 1-ojo straipsnio komentare cituojamas J. L. Brierly, dar apie XX a. vidurį nurodęs, jog *Mavrommatis* taisyklė – „akivaizdžiai yra fikcija ir perlenkimas“³⁴. Komentare taip pat nedviprasmiškai pripažįstama, jog valstybė, įgyvendindama diplomatinę gynybą, akivaizdžiai ne vien gina savo pažeistas teises, o, kalbant *Mavrommatis* taisyklės terminologija, „iš tikrųjų“ ji taip pat gina savo nukentėjusiojo piliečio teisę³⁵.

Taigi, kaip jau minėta, tęstinės pilietybės taisyklė turi ir trūkumų, ir, pagal straipsnių projektą, išimčių, leidžiančių tam tikrais atvejais tų trūkumų išvengti. Jei laikytumės įsikibę *Mavromatis* fikcijos, išeitų, kad pagal straipsnių projektą leidžiama valstybės teisių perėmėjos organizuojama diplomatinė gynyba dėl pažeidimų, įvykdytų iki teisių perėmimo momento, kartais gali lemti tai, kad valstybė pirmtakė, nors ir paraidžiui tarsi turėtų didesnes teises ginti savo pažeistą interesą diplomatinės gynybos priemonėmis, nuo to yra atitraukiama ir spręsti, ar imtis diplomatinės gynybos, paliekama valstybei, kuri tiesiogiai nė nenukentėjo nuo pažeidimo.

Pažymėtina, kad valstybė pirmtakė (jei tokia valstybė išlieka po teisių perėmimo) ar teisių tęsėja turėtų išlaikyti teisę reikalauti žalos atlyginimo tiek, kiek pažeidimas, atliktas iki teisių perėmimo momento, pažeidė jos pačios teises tiesiogiai, t. y. nesiejant jų su diplomatine asmens gynyba. Atvejais, kai valstybė turi teisę reikalauti žalos atlyginimo nė nelaukdama, kol asmuo išnaudos visas vidaus gynybos priemones, tokia teisė jai turėtų išlikti ir po teisių perėmimo. Įsivaizduokime atvejį, kai pažeidžiama 1963 m. Vienos konvencijoje dėl konsulinių santykių 36 straipsnio 1 dalies b punkte numatyta pareiga išaiškinti bet koku būdu sulaikytam siunčiančiosios valstybės piliečiui jo teisę reikalauti, kad būtų informuota jo pilietybės valstybės konsulinė įstaiga, kurios konsulinėje apygardoje asmuo buvo sulaikytas, suimtas ir pan. Taip pažeidžiama ne tik asmens teisė, bet ir tiesiogiai pažeidžiamas tarptautinis įsipareigojimas asmens pilietybės valstybei, taigi, tiesiogiai nukenčia jos pačios interesus. Šiuo atveju valstybė galėtų iš karto reikšti tarptautines pretenzijas dėl priimančiosios valstybės atsakomybės už šią tarptautinės teisės normų nesilaikymą ir jos skundas nebūtų atmetamas motyvuojant vidaus teisės priemonių neišnaudojimu. Tokį principą *Avena* byloje patvirtino ir Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendęs, kad „asmens teisių, numatytų 36 (Vienos konvencijos) straipsnyje, pažeidimas gali pažeisti siunčiančiosios valstybės teises, o toks pastarosios teisių pažeidimas gali sukelti asmens teisių pažeidimą. Tokiomis ypatingomis valstybės teisių ir asmens teisių abipusės priklausomybės aplinkybėmis Meksika gali pateikti skundą savo vardu, prašyti Teismo priimti sprendimą dėl teisių pažeidimo, kuriuo ji tikina nukentėjusi tiek tiesiogiai, tiek dėl individualių teisių, suteiktų Meksikos piliečiams pagal 36 straipsnio 1 (b) punktą. Pareiga išnaudoti vidaus teises priemones netaikoma

34 *Supra* note 2, p. 25, para (3).

35 *Supra* note 2, p. 25, para (3).

tokiam prašymui. Dėl šių priežasčių Teismas nemato reikalo nagrinėti Meksikos skundo dėl pažeidimo atskiru diplomatinės gynybos pavadinimu³⁶. Taigi, manytina, kad net jei po tokio pažeidimo padarymo reikalavimo teisę turinti valstybė pirmtakė netektų dalies teritorijos, tačiau pati išliktų, arba valstybė pirmtakė pasidalytų, o liktų teisių tęsėja, ši galėtų ir toliau išlaikyti reikalavimo teisę, net jei asmuo iš jos jurisdikcijos patektų teisių perėmėjos jurisdikcijon. Jei ji tokia teise nepasinaudotų, manytina, kad teisių perėmėja galėtų diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti žalos atlyginimo. Lygiai taip manytina, kad jei teisių tęsėjos ar pirmtakės po teisių perėmimo nelieka, o lieka tik teisių perėmėjos, viena jų, kurios piliečiu asmuo lieka, taip pat turėtų teisę diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti pažeidėjos atsakomybės. Juk tiek *Diallo*, tiek *La Grand* bylose Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad „Vienos konvencijos 36 str. 1 d. taip pat sukuria individualias teises asmenims, kurios <...> gali būti taikomos šiame teisme sulaikytojo pilietybės valstybės“³⁷. Vis dėlto tokiu atveju jau derėtų reikalauti vidaus teisinių gynybos priemonių išnaudojimo, nes skundas būtų pateikiamas aiškiai dėl individualių piliečio iki teisių perėmimo patirtų teisių pažeidimo, o ne pačios valstybės patirtos skriaudos.

3. Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas kaip diplomatinės gynybos valstybių teisių perėmimo metu sąlyga

Valstybė teisių perėmėja, kaip minėta anksčiau, turi teisę pasinaudoti diplomatinės gynybos priemonėmis, kai į jos jurisdikciją pilietybės pagrindu patenka asmuo po valstybių teisių perėmimo momento. Vis dėlto tokiai situacijai esant išlieka klausimas, kas nutinka tuo atveju, jei valstybė teisių perėmėja neperima sutarties, dėl kurios pažeidimo nukentėjo jos naujasis pilietis: ar gali valstybė teisių perėmėja reikalauti atlyginti jos subjektui padarytą žalą sutarties, kurios šalimi ji nėra, atžvilgiu? Šis klausimas iš esmės yra kvestionuotinas, nes diplomatinės gynybos straipsnių projektas nenustato, kokios tarptautinės teisės pažeidimas gali būti pagrindas diplomatinei gynybai. Kartu reikia pripažinti, kad valstybių atsakomybė gali kilti tik tais atvejais, kai jas įpareigoja atitinkamas tarptautinės teisės šaltinis, pavyzdžiui, susitarimas ar tarptautinė paprotinė teisė. Lygiai taip – atsakomybės iš pažeidėjos gali reikalauti tik tiesiogiai nukentėjusi valstybė, žinoma, išskyrus numatytas išimtis, tokias kaip *erga omnes* įsipareigojimai, kuriuos pažeidus, laikoma, kad nukentėjo visa tarptautinė bendrija. Kaip nustatė Tarptautinis Teisingumo Teismas *Reparation for Injuries byloje*, diplomatinės gynybos taisyklė „re-

36 *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 12.

37 *La Grand (Germany v. United States of America)*, Judgement, I. C. J. Reports 2001, p. 466. Kartu *Diallo* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas pažymėjo, kad Vienos konvencijos 36 straipsnio 1 dalies (b) punktas „nurodo pareigas, kurias priimančioji valstybė turi sulaikytajam asmeniui ir siunčiančiajai valstybei. <...> Remiantis tokiomis nuostatomis, teismas pažymi, kad 36 str. 1 d. sukuria individualias teises, kuriomis, pagal I Papildomojo protokolo straipsnį, šiame Teisme gali remtis sulaikytojo asmens pilietybės valstybė“.

miasi dviem pagrindais. Pirmasis, kad valstybė atsakovė pažeidė savo įsipareigojimą pilietybės valstybei per jos piliečius. Antrasis – kad tik tas, kieno atžvilgiu įsipareigojimas galioja, gali pateikti skundą dėl jo pažeidimo³⁸. Tad ar galime nukentėjusia valstybe laikyti tą subjektą, kuris nebeturi atitinkamų sutartinių saitų su pažeideja? Ar kartu su piliečiu valstybei teisių perėmėjai pereina reikalavimo teisė už tarptautinės sutarties nesilaikymą, kai ta tarptautinė sutartis nebesaisto dviejų valstybių, nes dalyvavimas joje neperėjo teisių perėmimo metu? Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šiuo atveju klausimas kyla, kai buvo pažeistos sutartinės normos, nesančios tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Juk natūralu, kad paprotinė teisė ir jos įpareigojimai pereina valstybei teisių perėmėjai nepaisant to, kad ji neišreiškė savo *opinio iuris* papročiui formuojantis. Tačiau kas nutiks su tomis normomis, kurios nėra tarptautinės paprotinės teisės dalis? Reikėtų atkreipti dėmesį, jog kalbame apie pažeidimą, įvykdytą dar iki teisių perėmimo momento, kai sutartiniais santykiais dar buvo susijusi asmens pilietybės valstybė ir valstybė, kuri nesilaikė savo tarptautinio įsipareigojimo to asmens, taigi – ir valstybės, atžvilgiu.

Tarptautinės teisės normos, kurias pažeidus asmens pilietybės valstybei gali atsirasti teisė imtis diplomatinės gynybos priemonių, yra pirminės taisyklės, susijusios su elgesiu su užsieniečiais³⁹. Tarptautinis Teisingumo Teismas *Diallo* byloje pažymėjo, kad „dėl esminės tarptautinės teisės raidos pastaraisiais dešimtmečiais dėl teisių, kurias ji suteikia asmenims, diplomatinės gynybos *ratione materiae* apimtis, paprastai ribota tariamam minimalių elgesio su užsieniečiais standartų pažeidimu, vėliau išsiplėtė, apimdamą ir, *inter alia*, tarptautiniu mastu garantuojamas žmogaus teises“⁴⁰. Aktualu yra tai, kad pažeidimo įvykdymo metu valstybei pirmtakei atsirado teisė įgyvendinti diplomatinę gynybą savo piliečio atžvilgiu, kai tik bus įgyvendintos visos diplomatinės gynybos sąlygos. Ši teisė imtis diplomatinės gynybos priemonių ir pereina kartu su asmeniu valstybių teisių perėmimo metu. 1970 m. sprendime *Barcelona Traction* byloje Teismas pažymėjo, jog „atsakomybė yra būtinas teisės padarinys. Kai nėra jokios sutarties tarp šalių dėl konkretaus objekto, šis esminis klausimas turi būti išspręstas vadovaujantis bendrosiomis diplomatinės gynybos taisyklėmis“⁴¹. Vadinasi, būtinoji priežastis, t. y. atsakomybės įgyvendinimo subjektas, keičiasi teisių perėmimo metu, o teisinis pagrindas ir pažeidimas išlieka tas pats, nepaisant to, ar perėjo sutartiniai įsipareigojimai pagal konkrečią sutartį valstybių teisių perėmėjai, ar ne. Jei sutartis buvo valstybių teisių perėmimo objektu – valstybei teisių perėmėjai ji pradeda galioti į priekį, o už iki valstybių teisių perėmimo padarytus pažeidimus ji galėtų reikalauti žalos atlyginimo diplomatinės gynybos priemonėmis netgi tuo atveju, jei sutartis jai toliau negalioja. Čia grįžtame jau prie diskusijos objektu buvusios *Mavrommatis* fikcijos: jei pripažinta, kad valstybės (išskirta aut.) teisių pažeidimo faktas čia neturi didžiausios įtakos ir kad diplomatinei gynybai valstybių teisių perėmimo metu *Mavrommatis* taisyklė negalioja (arba galioja

38 Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1949, p. 181–182.

39 *Supra* note 10, p. 37.

40 *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 582. Para 39.

41 *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3. Para 36.

su itin didelėmis išlygomis), galima manyti, kad net jei valstybė daugiau nebesaistoma konkrečia tarptautine sutartimi, ji vis tiek turi teisę ginti savo pilietį dėl bet kokio tarptautinės teisės pažeidimo, susijusio su minimalių elgesio su užsieniečiais standartų nesilaikymo (įskaitant tarptautiniu mastu garantuojamų žmogaus teisių pažeidimą) bei tarptautinių sutarčių, saisančių valstybę pažeidėją ir valstybę, kurios piliečiu asmuo buvo iki teisių perėmimo momento, pažeidimo.

Kita vertus, „asmenys gali būti ginami apsaugos sistemos, sukurtos sutartimis. Tarptautinės sutartys vienais atvejais gali, kitais – negali sukurti atitinkamų savarankiškų teisių, bet tampa svarbios dėl procedūrų struktūrų, sukurtų teisių gynimo priemonių taikymui. Tokiomis sutartimis valstybės gynyba gali nepriklausyti nuo ginamojo pilietybės. Tokie tarptautiniai susitarimai apima ir tautinių mažumų sutartis, ir žmogaus teisių konvencijas. Gynyba, suteikta valstybės pagal tokias sutartis, nelaikoma diplomatine gynyba, bet siejama su tokiais sutartimis“⁴². Vadinasi, tokioms sutartims valstybių teisių perėmimo metu taikomos Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo sutartims nuostatos, diplomatinės gynybos nuostatos čia jau nebetaikomos.

Baigiant derėtų pabrėžti, kad nors diplomatinės gynybos institutas nebeteko pirmą kartą savo prasmės, individams įgijus gerokai daugiau galimybių ginti savo teises ir teisėtus interesus tarptautinėje arenoje savarankiškai, jis vis dėlto neprarado savo svarbos. Reikia nepamiršti, kad diplomatinė gynyba visuomet yra pačios valstybės apsisprendimo reikalas, tad net esant didžiausiam tarptautinės teisės pažeidimui asmens atžvilgiu, valstybė dėl politinių ar kitų priežasčių (pavyzdžiui, dėl lėšų, laiko, kompetenčių personalo stokos ar įvertinusi tikimybę laimėti ginčą ir pan.) gali nuspręsti nesiimti ginti savo piliečio. Vis dėlto svarbu, kad tarptautinėje teisėje yra nuostatų, paliekančių valstybei apsisprendimo teisę ir galimybę ginti savo piliečių teises net ir tais atvejais, kai dėl valstybių teisių perėmimo priežasčių asmens pilietybė pasikeičia.

Išvados

1. Tarptautinėje ir ES teisėje vartojamas nevienareikšmis diplomatinės gynybos apibrėžimas, diplomatinė gynyba kartais laikoma ir konsulinė apsauga, taip pat veiksmai, kurie, nors ir vykdomi piliečio naudai, nesusiję su reikalavimu valstybės pažeidėjos atsakomybei kilti. Pastariesiems veiksams neturi įtakos valstybių teisių perėmimas. Kad nekiltų painiavos vartojant terminus, terminija turėtų būti išgryninta ir atskiriems institutams reikėtų taikyti skirtingus pavadinimus (t. y. konsulinė pagalba – santykiams, susijusiems su pagalbos teikimu savo ar ES piliečiams, ar pagal tarptautinius susitarimus dėl atstovavimo konsulinės pagalbos srityje, diplomatinė gynyba – santykiams, susijusiems su atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimą, dėl kurio nukentėjo konkrečios valstybės pilietis, reikalavimu).

2. Diplomatinės gynybos principu laikyta *Mavrommatis* byloje suformuota fikcija, kad valstybė, gindama savo piliečio teises diplomatinės gynybos priemonėmis, iš

42 *Supra* note 10, p. 54.

tikrųjų gina savo pačios interesus, valstybių teisių perėmimo atveju yra ypač fiktyvi ir ją taikant diplomatinė gynyba valstybių teisių perėmimo atvejais neturėtų prasmės, tad sveikintinas paskutinis straipsnių projekto variantas, kuriame ši taisyklė sušvelninama ir pripažįstamas jos fiktyvumas.

3. Reikia skirti diplomatinę gynybą ir priemones, kurių imasi valstybė savo interesams, kylantiems iš tarptautinių sutarčių, apsaugoti, taip pat priemones, kurių imamasi siekiant apginti ne valstybės piliečius, pavyzdžiui, taikomas tautinių mažumų teisėms. Valstybės vidaus priemonių išnaudojimo taisyklė tokioms priemonėms netaikoma ir jos nėra laikomos diplomatine gynyba *per se*.

4. Valstybių teisių perėmimo atveju priemonių, kylančių iš tarptautinių sutarčių, kuriose numatytų nuostatų pažeidimas tiesiogiai pažeidė valstybės pirmtakės (jei tokia lieka po teisių perėmimo) ar valstybės teisių tęsėjos (jei tokia yra po teisių perėmimo) teises, šios gali imtis savo interesams apginti, nepaisant to, kad pilietis, kuriam ta pati tarptautinė sutartis numatė individualias teises, po teisių perėmimo momento tapo kitos valstybės, t. y. teisių perėmėjos, piliečiu. Jei tokiu atveju teisių tęsėja ar pirmtakė neįsima ginti savo teisių ar valstybės pirmtakės ar teisių tęsėjos tiesiog nėra, o atsiranda teisių perėmėjos (pavyzdžiui, išsiskyrimo atveju, susijungimo atveju), manytina, kad valstybė teisių perėmėja galėtų diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti pažeidėjos atsakomybės už savo piliečio patirtą žalą, tik šiuo atveju turėtų būti taikomos visos diplomatinės gynybos sąlygos, t. y. įskaitant vidaus priemonių išnaudojimo taisyklę.

5. Valstybės teisė ginti savo pilietį po valstybių teisių perėmimo momento išlieka tiek įsipareigojimų užtikrinti minimalius elgesio su užsieniečiais standartų (įskaitant tarptautinės bendrijos pripažintas žmogaus teises) atžvilgiu, taip pat ir tarptautinių susitarimų, sudarytų asmenų naudai dar iki valstybių teisių perėmimo momento, nepaisant to, ar valstybė teisių perėmėja perėmė dalyvavimą konkrečiose tarptautinėse sutartyse, numatančiose tokias individualias teises.

Literatūra

- Amerasinghe, C. F. *Diplomatic Protection*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Ahmadou Sadio Diallo (*Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo*), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 582.
- Avena and Other Mexican Nationals (*Mexico v. United States of America*), Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 12.
- Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
- 95/553/EC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 19 December 1995 regarding protection for citizens of the European Union by diplomatic and consular representations. [1995] *OJ L314*.
- Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session (2006)*, General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10), p. 16–100.
- Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session (2001)*, *Yearbook of*

- the International Law Commission, 2001*, vol. II, Part Two.
- Jaruševičius, V. Tarptautinės teisės pažeidimas – diplomatinės gynybos sąlyga. *Justitia*. 1999, 4(22): 20–23.
- Jungtinių Amerikos Valstijų 2010 m. gegužės 27 d. diplomatinė nota Tarptautinės teisės komisijai „Jungtinių Amerikos Valstijų komentarai dėl ateities veiksmų diplomatinės gynybos straipsnių projekto atžvilgiu“. *Jungtinių Valstijų valstybės departamento tinklalapis* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2012-10-23]. < <http://www.state.gov/documents/organization/179331.pdf>>.
- Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 2011 m. sausio 10 d. rezoliucija Nr. 65/27 (A/RES/65/27).
- La Grand (*Germany v. United States of America*), Judgement, I. C. J. Reports 2001, p. 466.
- Sally, J. Cummins Ed. Digest of United States Practice in International Law, 2007: International Law Institute, Oxford University Press.
- Mavrommatis Palestine Concessions (*Greece v. U. K.*), 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30).
- Mendelson, M. Continuous Nationality in Customary International Law. *Talk given to Investment Treaty Forum/ British Institute of International & Comparative Law Conference on 6th May, 2005* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-08-23]. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0C CUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.blackstonechambers.com%2Fdocument.rm%3Fid%3D155&ei=WPw1UJTuDPPR4QTp0IHIDQ&usg=AFQjCNH9pjea65C0cAJc enFhs_5BVfi6sw>.
- Moore, I. A., p. 33–34. O’Connell, D. P. *State Succession in Municipal Law and International Law*. Vol. I. London: Cambridge University Press, 1967.
- Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1949, p. 174, 181–182.
- Panevezys-Saldutiskis Railway Case (*Estonia v. Lithuania*), 1938, P.C.I.J. (ser. A/B) No. 75 (June 30), Order.
- Panevezys-Saldutiskis Railway Case (*Estonia v. Lithuania*), 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), Dissenting Opinion of by Jonkheer van Eysinga.
- Peake, J. Diplomatic Protection for Dual Nationals: Effective Nationality or Non-Responsibility *Trinity College Law Review*, 2007, 10.
- Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1949, p. 174.
- Pellet, A. The Second Death of Euripide Mavrommatis? Notes on the International Law Commission’s.
- Draft Articles on Diplomatic Protection. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals. A Practitioners’ Journal*. 2008, 7: 33–58.
- Šaltinytė, L. Ar tarptautinė teisė įtvirtina įsipareigojimą *erga omnes* vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimo. *Jurisprudencija*. 2006, 1 (79): 113–127.
- Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 254.
- Vasan, R. S. Enrica Lexie case- Legal Conundrum. *Azijos studijų centro internetinis tinklalapis* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-08-23]. <http://www.asiastudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=262&Itemid=79>.
- Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2012-08-23]. < <http://www.tzz.lt/f/fikcija>>.
- Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts (adopted on 8 April 1978, not yet in force). 22 ILM 308 (1983).
- Vienos konvencija dėl konsulinių santykių. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 83-2456.
- Ziemele, I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? *The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and*

- Germany; Baltic Yearbook of International Law. 2001, 1: 191–222.
- Žalimas, D. Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? Vėl *Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-17]. <<http://www.geopolitika.lt/?artc=1565>>;
- Žalimas, D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste. *Jurisprudencija*. 2006, 10(88): 22–32.
- „XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį [interaktyvus]. 2007 m. liepos 18 d. Nr. 14(151) [žiūrėta 2012-10-17]. <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20070718/8-2.html>>.

DIPLOMATIC PROTECTION AND QUESTIONS RELATED TO SUCCESSION OF STATES

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Succession of states regains its importance in current geopolitical situation as now we are witnessing a possible new wave of state succession: South Sudan has been accepted to the United Nations, Kosovo's independence has been recognized by many countries, Palestine has gained new status in the United Nations, etc. This would lead to the necessity to resolve questions related to succession of states, which might, among other subjects, include issues of diplomatic protection which was subject to international legislation – International Law Commission has prepared the Draft Articles on Diplomatic Protection. However, General Assembly is still not ready to adopt this document as a convention, therefore the term to consider possible ways of handling the issues on diplomatic protection within the UN was extended till 2013.*

Draft articles give the definition of diplomatic protection, indicating the main features of this institute. However, sometimes the difference among the institutes being called the same name with diplomatic protection might cause misunderstandings when analyzing the issue both in general and in the context of succession of states.

One of the main prerequisites for diplomatic protection recognized in the jurisprudence of International Court of Justice is the Mavrommatis rule, which indicates that when protecting the citizen's rights, state in reality is asserting its own right. This rule has been cited in other cases, however, especially now, when individuals already have quite a number of measures to protect their individual rights independently from the actions of state, it has been acknowledged that the rule is fictitious. This recognition, reflected in the Draft Articles and indicated in the commentary of it, is most welcomed as it helps to resolve questions related to the succession of states.

There is a need to understand that there is a difference between international obligations under which state is entitled to diplomatic protection and those under which it really asserts its own rights, despite the fact that the latter might also be related to the rights of individuals.

This difference is also important in the context of the succession of states, as the consequences arising out of the breach of these obligations in the context of state succession might differ.

The last but not least issue addressed in the article is the question of the succession to treaties, which indicate individual rights, but does not form a customary international law. The question is whether the successor state is entitled to diplomatic protection on behalf of its succeeded citizen in a case of a breach of international treaty which was not subject to succession by the successor state.

Taking everything into account, there are issues which are not addressed in the Draft Articles on Diplomatic Protection. Herewith there are issues of diplomatic protection which should be addressed in a case of state succession. Nonetheless, it should be reminded that diplomatic protection is always subject to the decision of the state itself, it is just important that newly created states understand and know the possibility to invoke international responsibility of the third state using the means of diplomatic protection, even if the injury was made to its national before the moment of state succession.

Keywords: *diplomatic protection, succession of states, predecessor state, successor state, international responsibility.*

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė, Mykolas Romeris University, Institute of International and European Union Law, Doctoral Student. Research interests: succession of states, international responsibility, international law of treaties, diplomatic and consular law.

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė, Mykolo Romerio universiteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto doktorantė. Mokslinių interesų kryptys: valstybių teisių perėmimas, tarptautinė teisinė atsakomybė, tarptautinių sutarčių teisė, diplomatinė ir konsulinė teisė.